

Ա

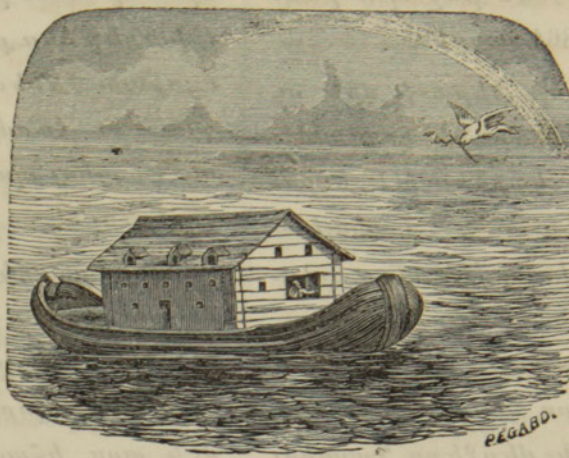
Ծ

Ի

Ա

Տ

Մ

Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն Ե Ա Յ Յ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՔ ԵՒ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆՔ

1863-ԻՆ ԹՈՂԱԾ ԵՒ 1864-ԻՆ ԸՆԴՈՒՆԱԾ ՅՈՅՍԵՐԸ

Մնացաւ նաեւ 1863 տարին իւր աղէկութիւններովն ու գէշութիւններովը. անցաւ գընաց, ու աշխարհիս ամէն բնակիչներն ալ ետեւէն նայելով մընացին... Ի՞նչ թողուց արդեօք այդ նշանաւոր տարին ժամանակիս մարդկանց սրտին մէջ. ի՞նչ թողուց գաղղիացւոյն, անգղիացւոյն, իտալացւոյն, գերմանացւոյն, ռուսին, լեհացւոյն, մաճառին, մոլտաւիացւոյն, հոռմին, հայուն, ամերիկացւոյն եւ այլն եւ այլն: — Յոյս, յոյս, յոյս, եւ ուրիշ ոչինչ: Որոնց որ յոյսը բարի է եւ գովելի,

արժան եւ իրաւ է մաղթել նոցա եւ ըսել՝ արեւելեան առակաւոր գեղեցիկ բարեմաղթութեամբ, «Աստուած չամբըցընէ». իսկ որոնց որ յոյսը չար է, թէպէտեւ մեք չըսեմք, բայց գիտեմք որ Աստուած զիրենք իրենց յուսոյն անշուշտ պիտի չհասցընէ: Շատ դժուար, մանաւանդ թէ անկարելի բան է խելք հասցընելը՝ թէ ամէն մարդու յոյսը ի՞նչ էր եւ ի՞նչ է. թէպէտեւ այսքանը յայտնի է որ ընդհանրապէս ազգատին յոյսն է հարստանալ, հարստինը ճոխանալ, փոքրինը մեծնալ, մեծինը փառաւորուիլ. դժբաղդինը յաջողութիւն գտնել, յաջո-

15 ՅՈՒՆՈՒԱՐԻ 1864

2765-55

ղութիւն ունեցողինը՝ թեւ առածի պէս թռչիլ. հիւանդինը՝ առողջանալ, առողջինը՝ երկար ապրիլ, եւ այլն: Մեք այս միայն նայիմք թէ ազգաց եւ ժողովրդոց մեծամեծ յոյսերն ինչ են, եւ ինչ պատրաստութեամբ մտան այս 1864 տարին:

Գաղղիացւոց ազգը, որ յիրաւի մեծ ու զարմանալի ազգ է շատ բանի կողմանէ, տասնըմէկ տարիէ իվեր կարծես թէ եւրոպայի առաջին ազգը եղած է՝ նախօլէոն կայսեր բռնած քաղաքավարութեամբը. ուստի եւ մէկ քաղաքական խնդիր մը չկայ՝ որոյ մէջ Գաղղիացիք մտած չլինին կամ չմտնեն՝ աշխարհիս չորս հինգ մասին մէջ ալ: Բայց 1865 տարւոյն վերջերը Գաղղիոյ կայսեր քաղաքականութիւնը սկսաւ թէ ներսէն եւ թէ դրսէն քանի մը հարուածներ ընդունիլ որ շատ տկարացուցին զինքը: Այսու ամենայնիւ Գաղղիացիք յոյս ունին որ 1864 տարւոյս մէջ դարձեալ վրայ ելնեն իրենց ազդեցութեամբը՝ խաղաղութեամբ վերջացնել տալով Իտալիոյ, Լեհաստանի, Մեքսիկոյի, Սիւէդի եւ ուրիշ տեղերու եւրոպական խնդիրները: — Եթէ մտքերնին յիրաւի այսպէս բարի է, Աստուած չամբջցնէ:

Անգղիացիք արեւելեան պատերազմին ու Սեւասթոփոլի արշաւանացը հետեւանքները գեռ իրենց աչքին առջեւն ունենալով՝ խոհեմութեամբ զգուշացան որ Լեհաստանին զէնքով պաշտպանութիւն չխոստանան. մանաւանդ որ Ամերիկան ետեւէն, Հնդկաստանը առջեւէն եւ Գաղղիան գրեթէ ամէն կողմէն, կարող էին իրենց մեծամեծ վնասներ հասցնել: Սակայն յոյս ունին որ Գաղղիոյ քաղաքականութեան իրենց գէմ լարած որոգայթներէն մինչեւ վերջը ազատ կմնան, Ամերիկային հետ կհաշտուին, Հնդկաստանը նուաճեալ հանգարտ կպահեն, եւ իրենց վաճառաշահութիւնը փառաւորապէս առաջ կտանին: — Նոցա եւս կրնամք ըսել թէ Աստուած չամբջցնէ:

Իտալացիք գրեթէ բոլոր տարին անգործ անցուցին՝ բայց զինագաղաթուածն ըրած քաջ զինուորներու պէս. իսկ տարւոյն վերջերը նորէն սկսան երերտրկիլ, եւ մեծ յոյս ունին որ 1864-ին երկու մեծամեծ ազատութիւններ ձեռք ձգեն իրենց երկրին համար. այսինքն Վենետիկն ազատեն Աւստրիոյ ձեռքէն, եւ Հռոմը պապին տիրապետութենէն ու Գաղղիոյ պաշտպանութենէն: — Աստուած չամբջցնէ:

Գերմանացիք քանի տարիէ իվեր ետեւէն որ իրենց դաշնակցական կառավարութիւնը զօրացնեն այնչափ՝ մինչեւ որ Գերմանիան բոլորովին միանայ, եւ ինչպէս որ մէկ ազգ կհամարուի՝ մէկ տէրութիւն միայն ձեւանայ: Նոցա գրեթէ ամէն գործերն եւս ծանր առաջ կերթան, — ինչպէս յայտնի է նաեւ այս միջոցիս նորէն արթնցած Շլէսիկ-Հոլշթէյնի հնացած խնդիրներէն. բայց յոյս ունին որ վերջապէս իրենց նպատակին պիտի հասնին: — Աստուած չամբջցնէ:

Ռուսաստան բաւական մեծ գործ տեսաւ 1865 տարւոյս մէջ՝ գրեթէ բոլորովին նուաճելով Լեհացւոց ապստամբութիւնը, որոյ գրգռչն ու ջատագովը ոչ միայն Գաղղիոյ՝ այլ եւ բոլոր եւրոպայի ռամկավարական հոգին էր: Բաց յայնմանէ, գեռ գործը զէնքի չեկած, Ռուսաց գիւտնագիտութիւնը գրչով եւ իրաւամբ յաղթեց եւրոպայի գիւտնագիտութեան: Նախօլէոն կայսրը իւր կարծիքներուն հաստատութիւն վնասեց՝ եւրոպական տէրութիւնները ժողովի հրաւիրելով. բայց նոքա կամ աւելորդ եւ անօգուտ համարեցան այն ժողովը, եւ կամ անվերջանալի եւ վտանգաւոր: Ռուսի եւ Ռուսք ուրիշ ամէն ժամանակէ աւելի յոյս ունին որ ինչպէս դրսէն զօրաւոր են՝ այնպէս եւ ներսէն եւս քան զեւս զօրանան 1864 տարւոյս մէջ՝ ներքին զարգացմամբ եւ քաղաքակիրթ յառաջագիմութեամբ: — Աստուած չամբջցնէ:

Լեհացիք 1863-ը մեծ յուսով սկսան, եւ սաստիկ վհատութեամբ վերջացուցին, տեսնելով որ իրենց ուժէն աւելի՝ զիրենք խաբողն եղաւ գաղղիական դիւանագիտութիւնը: Մէջերնէն խոհեմներն ու բան հասկըցողները յոյս ունին թէ Ռուսաց տէրութիւնը սիրով կընդունի իրենց խոնարհական յայտարարութիւններն ու երբոր բոլորովին հանգարտի երկիրը՝ շատ ազատութիւններ կուտայ իրենց: — Աստուած չամբչցընէ:

Մաճառը, Մոլտաւիացին, Սըրֆը, Պոսնացին, Բուլղարն ու Օսմանցին, եւ ասոնց նման ուրիշ շատ ազգեր ու ժողովուրդներ, տարուէ տարի աւելի կհասկընան իրենց ազգութեան իրաւունքն ու պարտքերը. ամենուն աչքն ալ եւրոպական լուսաւորութեան վերայ է, ամենուն յոյսն ալ օր մը առաջ եւ լուսացւոց քաղաքակրթութեան աստիճանին հասնիլ է: Այս գովելի յուսով մտան եւ նոքա 1864 տարիս. բայց թէ ինչ ճանապարհ բռնած են՝ իրենց նպատակին հասնելու, եւ երբ պիտի հասնին, կարծեմ թէ եւ ոչ իրենց յայտնի է. այսու ամենայնիւ կարող եմք նոցա համար ալ մաղթել որ Աստուած չամբչցընէ:

Հոռոմը կամ Հելլենացին մէկ եւրոպացի թագաւոր մը ունէր երեսուն տարիէ իվեր, զնա քշեց, տեղը ուրիշ նոյնպէս եւրոպացի թագաւոր մը հրաւիրեց՝ զինքը կառավարելու. յոյսը ինչ էր, եթէ ոչ՝ աւելի բարեկարգ, աւելի խոհական, աւելի ազատական, աւելի ազգին պիտոյքը լեցընելու յարմար կառավարիչ մը ունենալ. եւ այս յուսով մտաւ եւ նա 1864 տարիս: — Աստուած չամբչցընէ:

Հապա Ամերիկացւոց յոյսը ինչ է որ երեք տարիէ իվեր սարսափելի արիւնհեղութեամբ իրենց երկիրն օսնակոխ կընեն, մէկզմէկ կջարդեն, կկողոպտեն, կազքըտցընեն, կթշուաւացընեն. — մեզի յայտնի չէ. — այն եւս յայտնի չէ թէ բարեոյ յոյս մը

ունին թէ ոչ: Ուստի կթողումք որ իրենք նախ հասկընան իրենց ներկայ եւ ապագայ վիճակը: Եթէ ըսեն որ «Արասցնէ զչար՝ զի եկեսցէ բարի», վախեմ թէ անյոյս կորսուին ու փճանան. — ափսոս այն մեծ ազգին:

Իսկ մեր Հայուն ինչ ըսեմք, եւ որ կողմի Հայերուն:—Տաճկաստանի Հայոց համար շատ մեծ բան էր իրենց Սահմանադրութեան վերջապէս հաստատուիլը. 1863 տարին այս կողմանէ մեր ազգին արգի պատմութեանը մէջ անմոռանալի տարի մը պիտի լինի, վասն զի այս սահմանադրութեամբ Տաճկաստանի Հայը սիրտ եւ ոյժ կառնու այսուհետեւ՝ գոնէ ըստ ներքին գործոց՝ ինքզինքը կառավարելու, եւ իրեն սուրբ կրօնին, իրեն պատուաւոր ազգութեանը, իրեն պատկառելի հնութեանը եւ իրեն պէսպէս բնական եւ բարոյական կատարելութեանցը համեմատ կեանք մը անցընելու այնպիսի երկրի մը մէջ՝ ուր որ երկար ժամանակ մարդը քան զօրէնքը զօրաւոր կհամարուէր: — Ռուսաստանի Հայերը ուրախութեամբ նայեցան իրենց հեռաւոր Հայրենակցաց այս երջանկութեանը վրայ, բայց շատ նախանձելու պատճառ չունեցան, որովհետեւ իրենք արդէն, գոնէ շատ դաւառներու ու քաղաքներու մէջ, նոյնպիսի ազատութիւններ կվայելէին ու կվայելէին: — Բայց թէ Տաճկաստանի եւ թէ Ռուսաստանի Հայերը ինչով վերջացուցին իրենց 1863 տարին. — ո՞չ ապաքէն այսու քաղցր յուսով թէ 1864-ը եւ ասոր յաջորդ տարիները հետ զհետէ գործնական եւ իրական (եւ ոչ թէ խաբէական ու երեւակայական) յառաջադիմութիւն պիտի բերեն ազգիս: — Ըսեմք ուրեմն բոլոր սրտանց թէ Աստուած չամբչցընէ զմեզ:

Շատ բան կորուսեր է մեր ազգը, եթէ ոչ ամէն բան. ազէկ որ գէթ անուշիկ յոյսը կամ բոլորովին չէ կորուսած, կամ եթէ կորուսեր է՝ այժմ նորէն սկսեր է սրտին

մէջ արծարծել՝ իբրեւ հարիւրաւոր տարի-
ներով դիզուած մոխիրներու տակէն ելնող
փոքրիկ կայծ մը: Ապա ուրեմն մեր աղգն
ալ իրաւունք ունի՝ ուրիշ ժողովրդոց նման
յուսով մը սկսելու 1864 տարին: Եթէ ճըշ-

մարիտ է այն խօսքն որ ըսեր են, «Դըժ-
բաղդին հացը յոյսն է», մաղթեմք որ մեր
դժբաղդ աղգին բերնէն գոնէ այս հացը
չկտրի, եւ երգեմք բանաստեղծից մէկուն
երգովը՝ թէ

Յոյսը կուտայ երկրագործին սընունդը,

Յոյսը հողին կըյանձնէ բոյսն ու հունտը.

Յոյսն իթակարգ կառաջնորդէ խաբուսիկ

Ծովու բնակչին, օգոց հիւրին թըռուցիկ:

Անուշիկ յոյս, քեզ համար բաց է բանտը,

Քեզմով կերգէ գերին ու խեղճ պատանդը:

Լ. Ե. Ռ. Ա. Ռ.

Մ Ա Ն Ր Ա Լ Ո Ւ Ր Ք

ՀԱՄԼԷՆ ԾՈՎԱԿԱՆԻՆ ՄԱՂԸ.

Յունուարի 4-ին (16-ին) վախճանեցաւ փարի-
զու մէջ Գաղղիացոց անուանի Համլէն ծովա-
կալը, որ նափոլէոնի գլխաւոր զինուորական
օգնականներէն մէկն էր, եւ Խրիմու պատերազ-
մին ժամանակը աւելի հռչակուած: Ծնած էր
1796-ին, սեպտեմբերի 2-ին, ուստի 68 տարե-
կան էր: 11 տարեկան հասակէն սկսեր էր ծո-
վային զինուորութեան մէջ ծառայել. 1848-ին
ծովակալի փոխանորդ եղաւ, եւ 1853-ին Սեւ
ծովուն մէջ Գաղղիացոց նաւատորմին գլխաւոր
հրամանատարը լինելով՝ Օտեսսան ռմբակոծեց:
Նորա առաջնորդութեամբը Ալմայի պատերազ-
մին ատենը զօրքերը ցամաք ելան, նոյնպէս եւ
Սեւասթոփոլի բերդերը զարնուեցան: 1854-ին
ծովակալ եղաւ, յետոյ ծովային ոստիկան, եւ
այն պաշտօնին մէջ մնաց մինչեւ 1860-ին վեր-
ջերը: Այն պաշտօնէն հրաժարուելուն պէս՝ Լե-
գէոնի պատուոյ ասպետութեան մեծ դիւանա-
պետ եղաւ:

Նափոլէոն կայսրը հրամայեց որ Համլէնի մար-
մինը Թաղուի փարիզու զինուորական Անկեւա-
նոցի եկեղեցին:

ԱՆԳՂԻԱՅԷՆ ԵԼԱՅ ԳԱՂԹԱԿԱՆՔ.

Ստոյգ ու պաշտօնական հաշիւներով՝ Ան-
գղիայէն օտար երկիր գնացող գաղթականնե-
րուն թիւը եղեր է

1860-ին	128,460
1861-ին	իբր 91,000
1862-ին	121,000
1863-ին առաջին վեց ամիսներուն .	122,000

Իսկ 1815-էն մինչեւ ցայժմ Անգղիոյ դուրս յու-
ղարկած գաղթականաց թիւը եղած է հինգ մի-
լիոն երեք հարիւր ութսուն հազար: — Այս գաղ-
թականութեանց գլխաւոր պատճառը՝ երկրին
բազմամարդութիւնը եւ գործաւորաց յետին չը-
քաւորութիւնն է:

ԱՆԳՂԻԱՅ ԲԱՆՏԱՐԿԵԱԼՆԵՐԸ.

Անգղիոյ բանտերուն մէջ գտնուող յանցաւո-
րաց թիւը 1862-ին եղեր է 141,742: Սոցա մէջէն
3038 հոգի բանտարկուեր են՝ զինուորական կա-
նոնաց դէմ յանցանք գործելով. 13,255 հոգի
բանտ դրուեր են պարտքի համար. գլխապար-
տութեան յանցանքով 20,282 հոգի: